

kakršnen je Čarni nasmeh, pa tudi nekoliko dolgočasne in utrudljive. Žal so pisatelju posebno pri srcu: dostikrat jih niza brez smisla za proporce celotne kompozicije, ponavlja njihove ugotovitve, jih parafrazira in z njimi nehote ubije tudi efekt resnično lepega liričnega trenutka.

Klemenova razmišljanja so povečini docela samostojni odlomki in je zaradi tega kompozicija knjige nekoliko razrahljana. Če bi ti odstavki v večji meri razodevali Klemenovo moralno problematiko, bi postali funkcionalni in bi se organsko vključili v celoto. Tudi ta ugotovitev torej poudarja bistveno pomanjkljivost dela — statičnost Klemenovega lika. Poleg tega se človek ne more ubraniti vtisa, da so nekateri prizori, ki bi smotrneje zaživel kot samostojne črtice ali novele, vključeni v zgodbo zaradi mladih bralcev.

Ker so v knjigi sama vprašanja, naj eno zaključi tudi pričujoče razmišljanje:

Kje je vzrok, da je po vojni dosegel Miško Kranjec znatno večji umetniški uspeh z manjšimi, liričnimi, na videz neaktualnimi temami, kot pa s širokimi platni iz naše neposredne sedanosti? Ali je pomagala res samo rutina? Bržčas ni treba ponovno dokazovati, da je Čarni nasmeh spočelo pristno doživetje in da je njegov lirični podtekst očarljivo svež. Ta snov je dozorela in žgoča, človeška in umetniška bolečina je prisilila pisatelja k izpovedi. Sproščen ustvarjalni odnos, kakršnen je odločil o umetniški usodi Čarnega nasmeha, bo slej ko prej moral oplemenititi tudi izrazito sodobne teme. To je globlje estetsko razodetje Čarnega nasmeha. Sicer pa ta ljubka, pristrčna miniatura dokazuje tudi to, da je lahko umetniško delo zelo sodobno, čeprav ni na njegovih straneh letnice 1957.

Mitja Mejak

JUŠ KOZAK, BALADA O ULICI

Nova knjiga Juša Kozaka¹ popisuje v »dvajsetih neenakih kriticah« preproste usode prebivalcev in dogodke iz vsakdanjega življenja ene izmed ljubljanskih ulic. Prizorišče Balade o ulici je majhno, zakaj »ulica je kratka, šest številčk na desni, dve na levi, ker ima vogalna hiša vhodna vrata s ceste«. Tudi dogodki, ki pretresajo življenje Kozakovih oseb, ne sodijo med velike in pomembne konflikte, katerih silovitost in usodne posledice temeljito spremene življenjsko pot in položaj človeka ter preoblikujejo njegovo razmerje do sebe, do okolice in do družbe. Kozakova Balada o ulici tudi ni delo, ki bi ga označevala trdna fabulativna zgradba oziroma enotna pripovedna snov. Če sem namreč to novo Kozakovo delo prav razumel, smem morda zapisati, da takšnega ali podobnega namena avtor, ko je pisal svoje zgodbe iz povojnega ljubljanskega miljeja, niti ni imel.

Zaradi svojevrstne literarne atmosfere, moralnega kriticizma in pisateljskega komentarja, ki spremlja Balado o ulici od začetka pa do konca, zlasti pa zaradi načina, kako je pisatelj literarno izoblikoval svojo snov, spomni to novo Kozakovo delo bralca na dramo Thorntona Wilderja Naše mesto, ki smo jo videli nedavno tudi na odru ljubljanske Drame. S tem seveda nikakor ne mislim na kako tematsko ali celo vsebinsko odvisnost Kozakove Balade od Wilderjeve igre, tem manj pa na odvisnost v ustvarjalnem postopku, saj gre

¹ Juš Kozak, Balada o ulici. Založila Državna založba Slovenije. Opremil Marjan Rupar. Ljubljana 1956. Str. 127.

v prvem primeru za prozno, a v drugem za dramsko delo. Tisto, kar postavlja obe deli v približno identični literarni svet, bi lahko imenovali sorodnost pisateljskega odnosa in opisovanja življenja, in to kljub temu, da je Wilder v svoji drami v bistvu poetični realist, a Juš Kozak realistični, ponekod pa že kar naturalistični opisovalec življenja in ljudi. Za obe deli je značilno nizanje med seboj zelo rahlo povezanih, večkrat pa že kar samovoljno iz življenja iztrganih podob. Prav ta mozaična razdrobljenost, ki pa je vendarle ubrana na en sam motiv in zrasla iz enega idejnega nagiba — pokazati, kakšno je tisto drobno življenje malih ljudi — je tedaj izraz ustvarjalne pisateljske pobude, ki je precej skupna Kozakovemu proznemu delu in Wilderjevi igri. Kratki, med seboj skorajda nepovezani prizori iz vsakdanjega dogajanja naj pričarajo bralcu podobo življenja, takšnega, kakršno je. A vlogo režiserja kot posredovalca, ki s svojim komentarjem povezuje v trden okvir dogajanje v Wilderjevi drami, opravlja v Kozakovi Baladi o ulici delno avtobiografski Mohor. Kot vidimo, se sodobni ustvarjalec ne samo v tujih literaturah, ampak tudi v domači bolj in bolj izogiba širokim epskim podobam življenja in človeških usod in namesto njih rajši ustvarja posamezne prizore, iz katerih si mora šele bralec sam sestaviti enovito življenjsko celoto in si tudi sam poiskati idejni smisel in poanto umetniškega dela.

Še dva teksta, precej sorodna Kozakovi Baladi o ulici, lahko imenujem iz sodobne slovenske literature. To so Kovačičeve Ljubljanske razglednice, ki motivno in snovno potekajo iz istega sveta kot Kozakove kitice, in pa Kosmačeva Balada o trobenti in oblaku, ki je prav tako mozaično sestavljena pripoved in kjer opravlja avtobiografski Peter Majcen tisto nalogo, ki jo je namenil Wilder režiserju, Kozak pa Mohorju.

Pisatelja Juša Kozaka čestokrat označujemo z vso pravico za enega izmed tistih redkih slovenskih prozaistov, ki v svojih delih opisujejo ljubljansko mestno življenje. Doslej se je pisatelj v svojih delih ukvarjal s trojno podobo ljubljanskega mesta. Segel je v preteklost in v predvojne čase (Šentpeter in deloma Maske), v vojni čas (Lesena žlica) in zdaj, z Balado o ulici, v povojno obdobje.

Če govorimo ob Kozakovih delih o ljubljanskem mestnem življenju, bi morali reči pravzaprav malomestno ljubljansko življenje. Zakaj to »naše mesto« v preteklosti ni utripalo in živelo kot resnično urbanizirano središče, v katerem dinamično tekmujejo trgovina, industrija, kultura in politika, marveč je bilo vse preveč podobno pohlevnemu provincialnemu mestecu, zleknjenemu med romantičnim Rožnikom in starodavnim Gradom. Bilo je mestece, v katerega predmestjih so živeli in umirali ljudje, kakršne je opisal Juš Kozak v romanu Šentpeter. Le kaj malo drugačna je podoba našega mesta v Maskah, zakaj ulice na obeh straneh Ljubljanice so še nadalje živele svoje malo in nezanimivo življenje in zaman so bohemi in umetniki razlagali gluhim ušesom, kod vodi pot v Atene slovenstva. Še vedno je bila Ljubljana mestece, kjer so uradniki, politikanti, obrtniki in trgovci sanjali o majhni enodružinski hišici, o izletih na gore in na morje, o zabavnih večerih, si s filistrsko nezaupljivostjo izbirali prijatelje za partijo taroka in med kvartanjem izgovarjali velike besede o politiki in bodočnosti naroda.

In kolikor bolj je nenavadno in neverjetno, toliko bolj je tudi resnično, da je prav ta majhna provincialna Ljubljana postala v vojnih časih veliko mesto duha in akcije in mu je bilo le malo enakih v pomandrani in razbiti Evropi.

Novi ideali in veliki upi v bodočnost in pa težka zgodovinska situacija so iztrgali posameznika iz provincialnih okvirov, iz vegetiranja in iz spon tradicionalnega in pohlevnega moralizma. Na ulicah za žičnimi ovirami je zaživel evropski človek, v katerem je prevladala politična tradicija evropskega upornišva in nonkonformizma ter demokratičnega in revolucionarnega svobodoljubja v duhovnem in moralnem smislu. Roman Lesena žlica z mnogimi prizori in osebami pripoveduje o tem velikem obdobju v življenju mesta pod Gradom.

Zato pa je manj optimistična podoba našega mesta v povojnem času, katero nam poizkuša predstaviti Balada o ulici. Dvajset kitic tega dela namreč pripoveduje, kako so se ljudje skrili v hiše in hišice, v majhna stanovanja, v przle mansarde, v hladne in vlažne kleti, kako so sedli za uradniške mize in se postavili ob stroje in kako so se začeli ob večerih zbirati v krčmah v zakajenih sobah, kjer so ob litru slabega vina obujali spomine na velike dogodke, junške čase in se spet pogovarjali o bodočnosti. Meglena negibnost, ki se je polastila ljudi zaradi ozkih meja njihove življenjske aktivnosti, včasih pa tudi zaradi docela osebne nesposobnosti, zgrabiti usodo v svoje roke, je spet postala karakteristična poteza v življenju ljubljanskega mesta. In kje je življenje in kje je bodočnost, je refren, ki ga lahko umetnik, zavedajoč se ne samo estetske funkcije, ampak tudi družbene odgovornosti svoje literature, zazna na vsakem koraku. Zakaj novo življenje še ni moglo doslej popolnoma presnovati starega življenja; dalo je sicer človeku nov program in z njim vred tudi nove ideale, ne pa tudi vseh onih sredstev, da bi lahko človek te ideale v kratkem času in v polni meri tudi individualno in družbeno uresničil.

Prepričan sem, da je pisatelj svojemu novemu delu namenoma dal naslov — Balada o ulici. Kot pisatelj se je zavedal grenkobe, ki zaradi prevelikega napsrotja med ideali novega življenja in njegovo vsakdanjo resničnostjo polni duše mnogih ljudi. Naslov tedaj dobro označuje Kozakovo najnovejše delo, saj je resnično z rahlo zagrenjenostjo prepojena kritika našega življenja in našega mesta. Dvajset kitic Balade o ulici nam predstavlja le male ljudi: obrtnike, uradnike, intelektualce, delavce in upokojene, ljudi tedaj, ki se z ničimer ne dvigujejo nad ostale državljane, marveč životarijo v okvirih, ki jih določa njihovo materialno stanje. Upokojeni žurnalist Mohor, njegov nečak inženir Andrej, žena in Barbka, zgodovinar Vlaj, arhitekt Sadar, igravec Hlap, upokojenka Puharjeva, Hrenova Liza in njen mož, klepetulja in ovaduhinja Amalija, nekdanja bogatinka Gerta, Gradova mati, ki sanja o svojem padlem Dušanu, mizar Miha, zločinec Štefan, to je galerija oseb, ki nastopajo v Baladi o ulici.

Vse te osebe so zgolj žive ilustracije posameznih izsekov iz življenjskih naključij in usod, ki jim pisatelj v skladu s svojo namero, da bodi Balada o ulici zunanji, kronistični posnetek povojnega mestnega življenja, ni vdihnil večjih človeških in moralnih dimenzij in jih tudi ni postavil v metež pomembnejših življenjskih dogodkov. Zato je kajpak razumljivo, da je osebni svet večine Kozakovih oseb nezaten in droban in kot tak vsebuje le tiste tisočere majhnosti, ki spremljajo in označujejo nemočnega, nespretnega ali pa otopelega in brezbriznega ali pa celo trpečega človeka v docela vsakdanjih in nepretresljivih življenjskih pogojih. Življenjski problemi Kozakovih oseb so omejeni na stanovanja, na majhne pokojnine, na nizke plače, na grobo slo v ljubezni in življenju, na motorno kolo, na planine ali pa na grenkobno premišljevanje o zgrešeni življenjski poti in nepotrebnosti lastne eksistence. Torej same resnične poteze, ki so vredne, da jih pisatelj dvigne v svet umetniške literature. Kozak

kova ulica nudi bralcu karakteristično sliko majhnega in neogljenega vegetiranja in je ponekod prav zaradi zgrešenosti, zagrenjenosti in nemoči nastopajočih oseb že kar pretresljiva. Toda njena pretresljivost je veliko bolj v moralno-kritični sferi kot pa v veliki umetniški viziji in podobi življenja. Rahla skepsa, ki jo v Baladi o ulici izraža Mohor, je idejni izraz te pretresljivosti in vsebuje drobne, a važne kritične pomisleke sodobnega človeka o politiki, državi, gospodarstvu in ideologiji. Tiho in vdano, s skorajda pasivno mirnostjo svojega osamljenega, neizživetega in zatrtega življenja obtožujejo junaki Kozakovih zgodb tiste negativne pojave v naši družbi, zaradi katerih njihovo življenje nikakor ne more postati niti srečnejše niti lepše. Zdi pa se mi, da ima Kozak te svoje osebe nekoliko preveč rad, zakaj marsikateri od njih je kriv sam svoje nesreče in pisatelj bi moral upodobiti tudi to njegovo lastno krivdo in nemoč, ki ga ovira, da bi zmagal in zaživel. Zato je vprašanje, ali so res vse osebe v Baladi o ulici toliko zanimive, da bi jih moralo upodobiti pisateljevo pero. V tem pogledu se najbrž razhajam s pisateljem, zakaj nisem prepričan, da na primer Liza s svojo požrešno ljubeznijo in slo že sodi kot zanimiv značaj v literaturo. Podobno je tudi s kitico, ki pripoveduje o planinski aktivnosti arhitekta Sadarja. Tudi nekatere druge osebe so precej slabokrvne. Vendar pa je v knjigi opisana vrsta zanimivih značajev in nevsakdanjih življenjskih usod, na primer Gradova mati, igralec Hlap, zgodovinar Vljaj, zlasti pa stara Gerta, ki je sploh najboljše ustvarjena oseba cele knjige.

Tako so Kozakove kitice o življenju malih ljudi v eni izmed ljubljanskih ulic zanimiv ilustrativni izrez iz vsakdanjih dogodkov, vsakdanjih človeških skrbi in težav. Ilustrativna je tudi literarna izvedba te snovi, ki ostaja v iskrenih, a feljtonističnih okvirih literarnega pripovedovanja. Novo Kozakovo prozno delo je opozorilo na nekatere moralne in materialne probleme našega življenja, ki so dovolj važni, da jih literatura ne bi smela zanemarjati. Pisatelju je treba priznati voljo in pogum, da se jih je lotil, čeprav bi si pri tem bralec želel nekoliko večje inventivnosti pri izbiri snovi, predvsem pa večje idejne ostrine in zlasti umetniške izdelanosti. Če primerjamo Kozakovo Balado s proznimi novitetami v zadnjem času, moramo ugotoviti, da sodi med dela, ki vzbujajo zanimanje bralcev. Na knjižni polici, na kateri so že Šentpeter, Celica, Maske in Lesena žlica, je tudi mesto za Balado o ulici, čeprav ni delo s tolikšnimi pisateljskimi kvalitetami kot omenjene štiri Kozakove knjige. Toda zaradi iskrene, človeško tople in moralno kritične podobe malega ljubljanskega človeka in pa zaradi nekonvencionalne, mestoma tudi pogumne izpovednosti, moramo priznati, da pisatelj prizadeto spremlja našo družbo in človeka in ju upodablja z bolj živim in tenkim poslušom kot pa marsikateri mlajši prozaist. V tej neločljivi povezanosti pisatelja s sodobnim svetom in njegovimi problemi pa je tudi skrita literarna vrednost tega novega Kozakovega dela.

Bojan Štih

KNJIGA BEVKOVIH NOVEL

Če sta človeška širina in globina doživetja lastnosti, ki si jih najbolj želimo pri umetniškem delu, velja to za umetniško prozo morda še prav posebej. K temu bi prišli še, seveda ne na zadnjem mestu, vprašanje pisateljeve etike. Kadar so vse te tri stvari tu in služijo umetniku kot podlaga za ustvarjanje, tedaj moramo reči, da so dani poglobitveni pogoji za nastanek umetniškega dela.